

ЮРИДИКАЛЫК ИЛИМДЕР**ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ****LEGAL SCIENCES****Бакирова Н.Ж.****КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН СОТ ТУТУМУНУН КАЛЫПТАНУУСУ
ЖӨНҮНДӨ МАСЕЛЕГЕ КАРАТА****Бакирова Н.Ж.****К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ
В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ****N.J. Bakirova****TO THE QUESTION OF THE FORMATION OF THE
JUDICIAL SYSTEM IN KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 342.565.5:97

Макалада Кыргыз Республикасынын сот тутумунун калыптануусунун бир катар концептуалдык өңүттөрү каралган. Маселенин мындай коюлушун аталган проблеманын ата мекендик, россиялык жана чет өлкөлүк авторлордун изилдөөлөрүндө изилденүүсүнүн деңгээлине карата кайрылуу шарттаган. Кыргыз Республикасынын сот реформасынын адепки этаптары талкууга алынган. Сот бийлигинин көз карандысыз жана өз алдынча иштөөсүн камсыз кыла турган реформанын негизги багыты катары өзүнүн тарыхы бар экендиги туурасында пикир негизделет. Бул басылманын негизги максаты Кыргыз Республикасындагы сот тутумунун калыптануу процесси менен реформасын деталдуу карап чыгуу болуп саналат. Сот реформасынын көйгөйүн карап чыгууда, анын калыптануусунда укуктук база катары Кыргыз Республикасынын Конституциясы болгон. Анализдин жүрүшүндө Кыргыз Республикасындагы жүрүп жаткан сот реформасынын жыйынтыктары жалпыланып, талаштарды ачык-айкын, коллегиялуу кароо менен ишмердүүлүгүн жүргүзгөн бийликтин көз карандысыз бир бутагы катары мүнөздөлөт.

Негизги сөздөр: Конституция, мыйзамдар, реформа-лоо, институционалдаштыруу, иштөө принциптери, соттун көз карандысыздыгы, сот адилеттиги.

В статье рассмотрен ряд концептуальных аспектов становления судебной системы в Кыргызской Республики. Постановка проблемы обусловила обращение к степени изученности указанной проблематики в исследованиях отечественных, российских и зарубежных авторов. Подвергнут анализу первичный этап судебного реформирования в Кыргызской Республики. Обосновывается мнение, что обеспечение независимости и самостоятельности судеб-

ной власти, как главнейшее направление длящейся реформы имеет свою предысторию. Целью данной публикации является детализация процесса становления и реформирования судебной системы в Кыргызской Республики. При рассмотрении проблематики судебного реформирования отмечено, что правовой базой ее становления стала Конституция Кыргызской Республики. В ходе анализа также обобщены итоги длящейся судебной реформы в Кыргызской Республики, которую логично охарактеризовать, как независимую ветвь власти, осуществляющую свою деятельность посредством гласного, состязательного, коллегиального рассмотрения споров.

Ключевые слова: Конституция, законодательство, реформирование, институционализация, принципы функционирования, независимость суда, правосудие.

The article considers a number of conceptual aspects of the formation of the judicial system in the Kyrgyz Republic. The statement of the problem led to an appeal to the degree of knowledge of this problem in the studies of domestic, Russian and foreign authors. The primary stage of judicial reform in the Kyrgyz Republic is analyzed. The opinion is substantiated that ensuring the independence and independence of the judiciary, as the main direction of the ongoing reform, has its own background. The purpose of this publication is to detail the process of formation and reform of the judicial system in the Kyrgyz Republic. When considering the issues of judicial reform, it was noted that the Constitution of the Kyrgyz Republic became the legal basis for its formation. The analysis also summarizes the results of the ongoing judicial reform in the Kyrgyz Republic, which can logically be described as an independent branch of government, carrying out its activities through a transparent, adversarial, collegial consideration of disputes.

Key words: *Constitution, legislation, reform, institutionalization, principles of functioning, independence of the court, justice.*

Коомдук-саясий жаңычылдык, улуттук мамлекетти өнүктүрүүгө карата багыт алуу, укуктарды жана эркиндиктерди коргоо жөнүндө эл аралык конвенцияларды таануу сыяктуу эле, абдан маанилүү муктаждыкты – Кыргыз Республикасынын бүткүл улуттук сот тутумун реформалоонун өктөм зарылдыгын аныктаган.

Жаңычылдыктардын көрсөтүлгөн комплекси социумдагы соттун ролу менен түздөн-түз айкалышта турат. Албетте, конституциялык мыйзамдуулукту бекемдөөдө, укуктун өктөмдүк принцибин сактоодо сот бийлигине жетектөөчү роль таандык экени шексиз. Кыргыз Республикасынын сот бийлиги конституциялык укуктарды жана эркиндиктерди натыйжалуу коргоого багытталган.

Укуктук мамлекет катары аны жүзөгө ашырууда эң маанилүү принцип болуп калуу менен, бийликтин бутактарга бөлүнүүсү жарыяланган «Кыргызстан Республикасынын мамлекеттик эгемендүүлүгү жөнүндө» Декларация кабыл алынган учурдан тартып, 1990-жылдын 15-декабры Кыргызстан үчүн өзгөчө тарыхый учур болуп калды.

1993-жылы Кыргыз Республикасынын негизги Мыйзамынын кабыл алынышы [1], жана сот бийлигинин өз алдынчалыгынын жана көз карандысыздыгынын таанылышы аны андан ары карай институционалдаштыруунун адепки кадамы болуп калды. Ошого карабастан, азыркы учурда деле сот бийлигинин толук көз карандысыздыгы камсыз боло элек. Сот бийлигинин көз карандысыздыгын жана өз алдынчалыгын камсыз кылуу, мындан аркы реформалардын башкы багыты катары өзүнчө тарыхый таржымалга эгедер. Ушул макаланын максаты Кыргыз Республикасынын сот тутумунун калыптануу жана реформалоо процесстерин тыкыр иликтөө болуп саналат.

Сот реформасынын көйгөйлөрүн кароодо, анын калыптануусунун укуктук базасы, баарыдан мурда; Кыргыз Республикасынын Конституциясы (1993-ж. 5-май) болуп калганын белгилеп коюу маанилүү [1]. Анын 79-ст. төмөнкү ченемдик жоболор конституцияланган:

- Кыргыз Республикасында сот адилеттиги эл тарабынан гана жүзөгө ашырылат.

- Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту, Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жергиликтүү соттору (облустардын, Бишкек ш., соттору, облустардын жана Бишкек ш., арбитраждык соттору, аскер соттору) Кыргыз Республикасынын соттору болуп саналат.

- өзгөчө жана атайын сотторду жана судьялардын кызматтарын түзүүгө жана негиздөөгө жол берилбейт [1].

Арбитраждык сот сону жаңы тарых курсунан белгилүү болгондой, адегенде жергиликтүү соттордун катарына киргизилген, андан кийин өзүнчө блокко бөлүнгөн.

Жалпы сот тутуму жана анын тутумчалары түзүмдүк жактан Кыргыз Республикасынын негизги мыйзамында [1] «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын Конституциялык сот өндүрүшү жөнүндө» мыйзамдарда тарыхый бекитилген деп бышыктоого болот.

Улуттук мыйзам чыгарууда коомдук мамилелердин өнүгүшү менен логикалык жактан шартталган «Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жалпы юрисдикциядагы жергиликтүү соту жөнүндө» Мыйзам, «Кыргыз Республикасынын соттору жөнүндө» Конституциялык мыйзам жана «Кыргыз Республикасынын арбитраждык соттордун тутуму жөнүндө» Мыйзам демилгеленген жана андан аркы жыйынтыгында кабыл алынган.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясын (2003-ж. 2-февраль) жана «Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жергиликтүү соттор жөнүндө» Мыйзамдын (2003-ж. редак.) кабыл алуу сот реформаларын жүргүзүүнүн майнаптуу этаптарынан болуп калган. Көрсөтүлгөн ЧУА менен арбитраждык соттор жалпы юрисдикциядагы соттордун тутумуна интеграцияланган, райондор аралык экономикалык сотторго институционалдаштырылган, судьялар корпусун Кыргыз Республикасынын ЖК катышуусу менен түзүү киргизилген, ошондой эле талапкерлерге карата коюлуучу талаптар аныкталган.

Көп өтпөй кийинчерээк, Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2004-ж. 14-декабрь) менен Кыргыз Республикасынын жергиликтүү соттордун судьяларын тандоонун жана аттестациялоону жүргүзүүнүн жаңы тартибин аныктаган «Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу сот адилеттик иштери боюнча Улуттук кеңеш жөнүндө» Жобо бекитилген.

Судьялык корпусу түзүүгө көзөмөлдү күчөтүү үчүн теориялык да, ошондой эле мыйзамдык мүнөздөгү көйгөйлөр орун алып келатканын белгилеп коюшубуз керек.

Алып айтканда, сот бийлигин реформалоонун көйгөйлөрү алгачкы этаптарында бир кыйла олуттуу чечилген болчу. Бир кыйла кийинчерээк, мисалы, адистештирилген сотторду түзүү иштери алардын

статусун жана компетенцияларын аныктоодо концептуалдык мамиленин болбогонунан улам чечилбеген бойдон калган.

Ошондой эле, Кыргыз Республикасы гана эмес, башка мамлекеттердеги сот тутумунун калыптануусунун тарыхый тажрыйбасын талдоого алуу, орун алган мүнөздүү багыттарды айкын баалоо үчүн, сот реформаларынын улантылуусун бир кыйла актуалдаштырат. Бул үчүн бир кыйла жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрү сыяктуу эле, алардын Кыргыз Республикасынын жол-жоболоштурулушунун мыйзамдык өзгөчөлүктөрүн дагы аныктоо зарыл.

Көрсөтүлгөн көйгөйлөрдүн ата мекендик, россиялык жана чет өлкөлүк авторлордун теориялык изилдөөлөрүндө иштелип чыгылуу деңгээлин карап көрөлү. Алып айтканда, сот бийлигинин калыптануу көйгөйлөрү юриспруденциянын эң ар түрдүү тармактарындагы, конституциялык жана административдик укук, укук теориясы, жазык жана жарандык процесс, сот түзүлүшү, укук философиясы чөйрөлөрүндөгү изилдөөлөрдүн предмети болуп келген. «Сот бийлиги» деген теориялык категориянын өзү Кыргыз Республикасынын 2003-жылдан тартып агымдагы мыйзам чыгарууда активдүү пайдаланыла баштаган.

Түркстан крайында элдик соттордун ишин уюштуруунун советтик этапка чейинки тарыхый-теориялык өнүктөрүнө Н.И. Абидова, Ч.Ч. Валиханов, Ш.А. Ишанова, А.И. Левшин, Н.А. Маев, П.Е. Маковецкий, Ф. Пален деген сыяктуу белгилүү авторлордун изилдөөлөрү арналган. Жалпысынан кыргыздар Россия империясына кошулганга чейин жана кошулгандан кийин сот реформаларынын өнүгүүсү жана аларда элдик соттордун иштөөсү Түркстан крайынын белгилүү тарыхчылары тарабынан, алып айтканда Н.И. Гродеков, А.Г. Давлетшин, Г.С. Загряжский, А.Ибрагимов, А.Арзыматов, С.К. Кожоналиев тарабынан олуттуу талдоого алынган.

Орто Азия республикаларында советтик соттун калыптануусун изилдөөгө алууга Г.А. Гаджиевдин, В.Р. Манаповдун, К.А. Нурбековдун, К.А. Альчиевдин, С.С. Сатыбековдун, Р.Т. Тургунбековдун, Т.М. Культелевдин, Ш.Разыковдун, М.С. Сапаргалиевдин, Х.С. Сулайманованын изилдөөлөрү арналган. Кырг. ССРинде жалпы юрисдикциядагы соттордун уюшулушунун жана калыптануусунун укуктук негиздери А.Д. Ахметов, С. Кыдыралиева, К.К. Касымбеков, Ю.В. Хегай, З. Ш. Бейшеналиев, А.А. Давлетов тарабынан ар тараптан жана көп өңүттүү талдоого алынган.

Б.Д. Джамгерчиновдун, А.Г. Зиманын, С.И. Ильясовдун, Д.М. Малабаевдин, К. Усенбаевдин, М.Т. Айтбаевдин, В.М. Плоскихтин, А.Х. Хасановдун

изилдөөлөрүндө сот тутумуна байланыштуу маселелер бир кыйла башкача өнүттө, чектеш коомдук илимдердин позициясынан каралган.

Сот тутумун реформалоо маселелери Кыргыз Республикасынын заманбап этаптын форматында Р.М. Мырзалимовдун, Ч.К. Ботоеванын, А.А. Маткасымовдун жана башка дагы бир катар жаш изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде ар тараптан жана кеңири талдоонун предмети болгон.

Эгерде Россиядагы ушуга окшош көйгөйлөрдүн чөйрөсүн карай турган болсок, анда Россия Федерациясынын сот тутумун реформалоо маселелери бир катар монографияларда жана диссертациялык изилдөөлөрдө орун алган. Алардын катарында Е.Б. Абросимовдун, Л.Б. Алексеевдин, В.П. Божьевдин, А.Д. Бойковдун, М.В. Боровскийдин, Б.А. Галкиндин, Н.В. Витруктун, С.А. Егоровдун, В.В. Ершовдун, В.М. Жуйковдун, В.А. Лазаревдин, Э.Б. Мельниковдун, И.Б. Михайловскаянын, Т.Г. Моршаковдун, Ж.И. Овсепяндын, В.И. Радченконун, В.А. Ржевскийдин, В.П. Рябцевдин, Б.А. Страшундун, А.Я. Страшундун, Б.Н. Топорниндин, Ю.Л. Шульженконун, Ю.А. Юдиндин жана башкалардын илимий иштерин атоого болот.

Албетте, сот бийлигинин милдети, жалпыга белгилүү болгондой, башка жеке адамдардын зомбулугунан, ошондой эле мамлекеттик органдардын укук ченемсиз иш-аракеттеринен коргоо болуп саналат. Сот, талашсыз түрдө, бир катар артыкчылыктарга, алып айтканда: укук тартибин мезгилдин реалдуулугуна ыкчам ылайык келтирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Сот адилеттигин жүзөгө ашырууда, баарыдан мурда, укук жөнүндө талаш-тартыштарда чечимдердин адилеттүүлүгүн аныктоочу айкындуулук, атаандаштык, коллегиялдуулук принциптерин жетекчиликке алуу, бекем тутунуу зарыл. Демек, сот бийлиги өзүнүн ыйгарым укуктарынын алкактарында өз алдынча жана өзүнүн чечимдери үчүн жоопкерчиликтүү.

Эгерде эле, Кыргыз Республикасында уланып жаткан сот реформаларынын жыйынтыктарын негизинен жалпылаштыра турган болсок, анда аны талаш-тартыштарды ачык-айкын, атаандаштыкта, коллегиялдуулукта кароо аркылуу өзүнүн ишин жүзөгө ашырып жаткан көз карандысыз бийлик бутагы катары мүнөздөмөлөгөнүбүз туура болот.

Кыргыз Республикасында негизинен сот органдарынын көз карандысыздыгы камсыз кылынган, анткени, соттун Кыргыз Республикасынын негизги мыйзамына карама-каршы келген ченемдик актыны колдонууга укуксуз экендиги каралган конституциялык

норма көз карандысыздыктын кепилдиги болуп саналат. Ошентсе да, мыйзамдын конституциялуулугу шектенилген учурлар аз эмес, мында, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын (2016) азыркы учурдагы колдонуудагы редакциясына ылайык сот тийиштүү суроо-талап менен Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасына кайрылат.

Кыргыз Республикасынын негизги мыйзамына ылайык (1993-ж.) [1] Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Арбитраждык соту өздөрүнүн тутумчаларына ээ болушкан. «Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жалпы юрисдикциядагы жергиликтүү соттор жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 33-ст. төмөнкүдөй ченем белгиленип бекитилген: «Жарандык, жазык жана администрациялык иштер боюнча сот адилеттигин ишке ашырып жатышкан Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жергиликтүү соттор (райондук (шаардык) соттор, гарнизондордун аскер соттору, областтык соттор, Кыргыз Республикасынын Аскер соту, Бишкек шаардык соту) жалпы юрисдикциядагы соттор тутумун түзөт». Көрсөтүлгөн сотторду жалпы, же жарандык соттор деп аташат.

Жалпы жарандык соттордун катарына киргизилбеген аскер соттору өзгөчө орунду ээлеп турушат, анткени аларга куралдуу күчтөрдүн жана компетенциясы жогоруда көрсөтүлгөн мыйзамдын 47-бер. аныкталган жана башка түзүмдөрдүн аскер кызматчыларынын иштери таандык, анда төмөнкүдөй ченем белгиленген: «Кыргыз Республикасында областтык соттун укугунда Кыргыз Республикасынын аскер соту жана райондук соттордун укугунда гарнизондордун аскер соттору иштейт».

Эгерде арбитраждык соттордун тутумун Кыргыз Республикасынын Негизги мыйзамына (1993) ылайык карап көрө турган болсок, алар төмөнкүлөрдүн базасында уюштурулган: Кыргыз Республикасынын Жогорку Арбитраждык сотунун, облустардын жана Бишкек шаардык арбитраждык сотторунун (Кыргыз Республикасынын Конституциясы 84-ст. (1993-ж.) [1].

Кыргыз Республикасынын сот тутумунда Конституциялык сотко өзгөчө орун берилген. Алып айтканда, мыйзам чыгаруучу тарабынан жогоруда көрсөтүлгөн мыйзамдарда концептуалдуу түрдө белгиленген конституциялык сот адилеттигинин модели конституциялык көзөмөлдүн белгилүү континенталдык таризине шайкеш келген. Ушул ыңгайдан алганда, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

мезгилдин ошол тарыхый убактысында конституциялык сот өндүрүшү аркылуу Конституцияны коргоо боюнча бийликтин көз карандысыз жүзөгө ашыруучу сот бийлигинин эң жогорку органы катары каралган жана сот реформасынын биринчи этабын чагылдырып турат.

Сөзсүз түрдө Кыргыз Республикасынын судьяларынын I съездинин чечимдерине ылайык, уюштурулган судьялар корпусунун төмөнкү органдары – Судьялар кеңеши, Судьялар кеңешинин алдындагы Сот администрациясы андан ары реформалоонун дагы бир башка өңүтү болуп саналат. Мурда Юстиция Министрлигинин карамагында турчу соттордун ишин уюштуруучулук жагынан камсыз кылуу боюнча иш-милдет Соттук администрацияга өткөрүлүп берилген болчу. Белгилүү болгондой, Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (1996-жыл, 21-май) негизинде сот бийлигинин жардамчы органы түзүлгөн, ал соттордун жана судьялык жамааттын ченемдик иштерин уюштуруучулук жактан камсыз кылып турган.

Ошентип, Сот департаментине төмөнкүдөй иш-милдеттер жүктөлгөн, ал жалпысынан буларга багытталган:

- соттордун ишин уюштуруу боюнча сунуштарды иштеп чыгууга;
- жумуштун көлөмүн, жүгүнүн оорчулугун, иштердин татаалдыгын, калктын санын талдоо аркылуу кадрдык камсыз кылуунун мониторингине;
- судьялыкка талапкерлерди алдын ала тандоого;
- сот департаментинин алдындагы окуу борборунун базасында квалификацияны жогорулатууга [4].

«Кыргыз Республикасында сот реформасын тездетүү боюнча айрым уюштуруу чаралары жөнүндө» [5] Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен ошондой эле бийлик органдарынын, Судьялар кеңешинин жана Реформаларды жүргүзүү боюнча Судьялар Ассоциациясынын соттордун уюштуруу жана иш тартибин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды даярдоо жана кабыл алуу иш-аракеттериндеги макулдашууну камсыз кылуу максаттарында Кыргыз Республикасынын Президентинин алдында Сот реформасы боюнча Комиссия түзүлгөн.

Ошону менен бирге реформалоонун мына ушул этабында сот арачыларын институционалдаштыруу, элдештирүүчү судьялар институтун киргизүү бөлүктөрүндө кээ бир дал келбестиктер ашкереленет; Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан алардын статусуна ылайык имараттарды, транспорт жана башка материалдык-техникалык каражаттарды бөлүп берүү жөнүндө Жарлык чыгарылганына карабастан,

соттордун материалдык-техникалык базалары салыштырмалуу жайбаракат чыңдалат.

Эгерде сот органдарынын көз карандысыздыгын камсыз кылуу көйгөйүн козгой турган болсок, анда Россия Федерациясынын сот органдарынын иш тажрыйбасы Кыргыз Республикасы үчүн да максатка ылайыктуу экенин моюнга алуу керек, анткени сот тутумдарынын максаттарынын жалпылыгы концептуалдык карама-каршылыкка чыкпайт, ал өнүгүүнүн кошумча ресурсу катары кызмат кылат.

Ошондой эле, Кыргыз Республикасынын сот бийлигинин өз алдынчалыгын конституциялык таануу, анын көз карандысыздыгынын институционалдык өнүтү катары чыгат дешке болот. Демек, мазмундук маани-маңызында сот адилеттигин жана мыйзамга баш ийүүнү ишке ашырууда аны алып жүрүүчүлөрдүн көз карандысыздыгы түшүнүлөт жана төмөнкү өнүктөрү эсепке алуу менен жалгаштырылат:

- судьяны тандоонун жана кызмат ордуна дайындоонун кандайдыр-бир саясий сөөлөттөнүүнү жокко чыгаруунун өзгөчө тартиби менен;

- ошонун өзү менен көз карандысыздыкты камсыз кылууну жана судьяга негизсиз тийиштик кылууну жокко чыгарууну камсыз кылуучу, ыйгарым укуктарды токтотуунун өзгөчө тартиби менен;

- башка сотторго жылдырууда жана которууда кысым көрсөтүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгаруу менен, ишти жүзөгө ашыруунун өзгөчө тартибин белгилөө менен;

- кызматтан четтөөгө укук;

- кол тийгистик принцибин таануу;

- жалпысынын Кыргыз Республикасынын сот бийлигинин иштеши үчүн ресурстарды бөлүү менен.

Алып айтканда, сот бийлигинин көз карандысыздыгы ошондой эле жарандык коом институттары (укук коргоочу бэй өкмөт уюмдары, жалпы массалык каражаттары ж.б.) тарабынан социалдык көзөмөлдөөнүн таасирдүүлүгүн аныктайт, анткени анын болбогону кийинки учурлардагы окуялардын жарыгында, социум судьялар корпусунун айрым өкүлдөрүнүн кадыр-баркын таануу жөнүндө талашка жигердүү

тартылып жаткан шартта, бузуулардын жана коррупциялуулуктун келип чыгуусунун адепки себептеринин бири болуп саналат.

Ошону менен бирге, бул жерде акыркыларынын сот адилеттигин жүзөгө ашыруудагы иштерине жогору турган соттордун кийлигишпөөлөрүнүн жана диктатынын чектерин эсепке алуу абдан маанилүү.

Ошентип, берилген обзордо төмөнкүдөй айрым тыянактарды ажырымдар бөлүп көрсөтүүгө болот:

1. Кыргыз Республикасынын сот реформасынын көйгөйлөрүн изилдөөгө алынышынын деңгээлинин обзор берилген.

2. Көз карандысыз Кыргызстанда сот тутумунун калыптануусунун тарыхый өнүктөрү каралган.

3. Кыргыз Республикасынын сот реформасын жүргүзүүнүн биринчи этабынын айрым өнүктөрү каралган.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (1993-ж.) // Кыргыз Республикасынын ченемдик актылары. № 7-8.
2. «Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (18-февр. 2003-ж.) // КР ЖК Жарчысы. 2003. №4. 191-б.
3. «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Конституциялык Мыйзамы 30-март 2001-жыл №35 // «КР ЖС бюллетени». 2001. №1.
4. Кыргыз Республикасынын Сот департаменти жөнүндө. Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (21-май 1996-ж.), № 171.
5. Кыргыз Республикасынын сот реформасын тездетүү боюнча айрым уюштуруу чаралары жөнүндө: Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (16-март 1998-ж.), №75.
6. “Кыргызстандын таанымал жогорку окуу жайлары”// “Кыргыз Республикасында соттук-укуктук системасынын өнүгүүсүнүн институттук аспектери тууралуу” (2019-ж) №7. - 105-б.
7. “Илим, Кыргызстандын жаңы технологиялары жана куруу”// “Кыргызстандагы соттук-укуктук реформанын контекстиндеги сот бийлигин өнүктүрүүдөгү айрым аспектилери жөнүндө” (2019-ж.) №8. - 106-б.